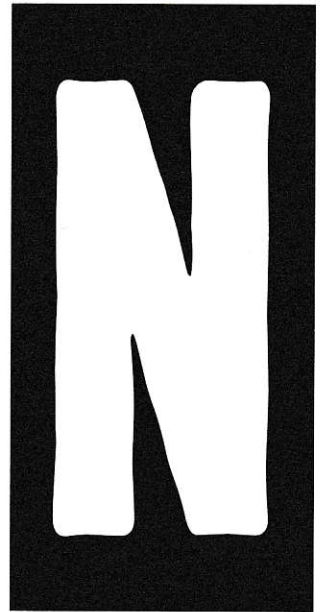

REFLEXIONS A L'ENTOR DELS FONS FOTOGRAFÍCS MUNICIPALS

[...] el término fotografía acoge un amplio abanico de prácticas ópticas y físico-químicas, cuyo resultado es una amplia nómina de procesos generados en muy diversas estructuras y que requieren procedimientos especializados de evaluación, descripción, catalogación, restauración, conservación, ubicación, almacenamiento y explotación cultural. La operatividad de los ceros y unos hará que, en los próximos años, la fotografía pase a ser digital, por lo que un segmento de la historia de la representación, que habrá alcanzado escasamente los doscientos años, habrá producido sin embargo millones de artefactos, parte de los cuales tendremos que preservar.¹

No sé si és del tot adequat plantejar-se ara i aquí què és un fons d'imatges o, millor dit, què és el que volem dir quan ens expressem en aquests termes. Si he de fer cas de la meua experiència, resulta obvi que l'usuari d'arxius familiaritzat amb aquest tipus documental identifica el concepte *fons d'imatges* amb el conjunt més o menys important de fotografies que un arxiu té sota la seva custòdia i quan aquest està instal·lat en les condicions adequades per ser consultat pels ciutadans. No em sembla tan clar, però, que quan investigadors o arxivers parlen de fons d'imatges ho estiguin fent amb plena consciència col·lectiva de quins són els continguts que pretenen identificar amb aquest concepte. Massa sovint, aquests, els donem per suposats. A vegades la referència a fons d'imatges només implica la fotografia; altres inclou imatge fotogràfica fixa i imatge fotogràfica en moviment, però no ens estranya sentir parlar d'un fons d'imatges que pugui incloure fotografies, pel·lícules, gravats i estampes, impresos, etc. En canvi, no he sentit mai que un fons d'imatges inclogui obres de pintors realistes, per exemple, i tanmateix són imatges, o miniatures dels segles XVII o XVIII, i ningú pot negar que són el precedent directe del retrat fotogràfic. Em temo que el concepte d'imatge que tenen els restauradors d'obres d'art tampoc s'ajusta al que utilitzem els arxivers, però aquest seria un altre tema.

Considero que seria molt millor, en arxivística, utilitzar conceptes concrets i ben explicats. Els termes abstractes i generalistes només aporten un cert confusionisme innecessari. Ens hem servit tant del concepte *imatge* com a sinònim de *fotografia*, que hem acabat manipulant el significat real dels dos termes. A les Primeres Jornades sobre la Imatge i la Recerca Històrica (Girona, 1990), Carles Vicente, utilitzant amb normalitat aquesta terminologia, deia:

la celebració d'aquestes Jornades entorn de la imatge i la recerca històrica marca una fita important pel que fa al reconeixement de les imatges com a patrimoni històric a conservar² tot i que ja aleshores era una obvietat que la imatge com a representació artística, real o conceptual, feia molt de temps que gaudia d'aquest reconeixement. Per això m'agrada més distingir els conceptes en funció dels elements tipològics que inclou cada fons, perquè cadascun d'aquests elements ha de tenir un tractament diferenciat, tant en els criteris que aplicarem per a la seva conservació, com en l'anàlisi documental que ens haurà de permetre llur catalogació. Fins i tot la funció social d'aquests elements és, molt sovint, significativament diferenciada. Si tenim un bon grapat de fotografies d'un apreciable valor documental, ens cal parlar de fons fotogràfic. Si disposem d'un conjunt de pel·lícules, res ens ha de privar de parlar de filmoteca. Certament que no ens podrem circumscriure en l'anàlisi de l'objecte fotogràfic en si mateix, al cap i a la fi no deixa de ser un document més dels fons documentals de l'arxiu i la interrelació informativa de tots els continguts és la que haurà d'acabar definint el concepte genèric del mateix arxiu.

Els fons fotogràfics i els arxius locals

M'interessa, però, en el present article, centrar-me en un conjunt de reflexions suggerides per l'experiència de treball personal amb el fons fo-

togràfic de l'Arxiu Municipal de Valls. Un Arxiu que disposa d'un fons amb unes cent vint mil unitats, que van des del 1854 fins al 1999, amb exemplars de tots els formats possibles, des de la fotografia de carnet o la targeta de visita, fins a la fotografia mural, i amb una variada presència de suports: vidre, nitrat, paper, polièster. I on trobem exemplars positius i negatius que abasten una variada gamma de procediments fotogràfics.

Un arxiu, els arxius locals en particular, quan fa públic que té un fons fotogràfic, el que pretén és fer saber a tothom que està parlant de fotografies, i els més pròxims a aquesta terminologia sabran, a més, que es refereix a l'existència d'un conjunt de fotografies en les quals, si més no, s'ha considerat que el seu valor documental és prou substancial com perquè sigui tingut en compte quan es vulgui portar a terme un treball d'investigació sobre qualsevol àmbit de la vida local contemporània de la població a què pertany l'esmentat arxiu. Certament que aquestes fotografies també poden tenir valors derivats de la tècnica fotogràfica emprada o un interès estètic dominant, però aquests atributs, que també són propis de la fotografia, un arxiu de caràcter local els ha de considerar com a secundaris.

Suposem que estem parlant d'un arxiu local que posseeix una sola fotografia, i que es tracta d'una imatge amb un excepcional valor documental: la plana major dels capitosts republicans locals posant per a la càmera davant de la Casa de la Vila el dia 12 de febrer de 1873, l'endemà de la proclamació de la República. Si ens atenem a les definicions acadèmiques aquest arxiu no posseeix ni un fons fotogràfic, ni una simple col·lecció fotogràfica, però disposa de la unitat bàsica que li podria permetre arribar a tenir-la. Una unitat de la qual no sabem gairebé res. Ni l'origen, ni l'autor, ni els procediments que aquest utilitzava, i, per tant, som també ignorants del procediment tècnic que s'ha fet servir per impressionar la imatge que tenim damunt la taula. Continuem suposant que ningú, fins a la data, s'hagués preocupat de la història que la fotografia havia tingut a la població en qüestió. Tot i això, sense saber ben bé el perquè, ens engresquem i ens decidim a informar positivament els nostres superiors sobre la necessitat de crear una secció a l'arxiu dedicada a preservar el patrimoni fotogràfic de la població.

Un bon dia l'arxiver, o l'arxivera –tant li fa–, descobreix que el conserge de l'ajuntament, recentment jubilat, “amagava” en un armari situat sota l'escala interior de la Casa de la Vila, entre moltes altres coses insospitades –el que es pot arribar a amagar en un ajuntament sempre és insospitat–, una caixa plena de fotografies que l'alcalde de torn li anava passant perquè les guardés. En aquella caixa hi ha una generosa mostra fotogràfica de molts dels actes oficials que l'ajuntament havia protagonitzat durant els darrers cinquanta

anys: tres o quatre mil fotografies desordenades, polsoses, algunes amb les cantoneres doblegades i altres manifestament tacades per les mosques, o irreversiblement marcades pel peixet de plata. En algun exemplar sembla que hagi desaparegut algun personatge. Al fons de la caixa hi ha tres capsetes planes i allargassades plenes de vidres amb dues imatges que semblen idèntiques –amb el temps descobrirem que s'anomenen estereoscòpiques. Ja tenim col·lecció fotogràfica, haurà exclamat l'arxiver. I ara què? Què en fem de tot plegat? Per on comencem? Els formats són diversos. Alguns suports són extraordinàriament rígids, mentre que altres es cargolen com els safatans. La instal·lació de les fotografies ens planteja el primer maldecap. Però abans s'han de netejar, com ho fem? Amb aigua? Amb alcohol? Amb cotó fluix? Amb un drap humitejat? Amb goma d'esborrar? Amb un pinzell? Ens adonem que alguns exemplars ja mostren les nostres empremtes. Decidim desmar-ho tot de nou a la caixa.

Un bon dia passa que algú ens enlluerna amb una nova tècnica que fa miracles: la digitalització. Immediatament es produeix un fenomen curiós. Mentre l'especialista informàtic s'omple la boca de saliva recreant-se amb les virtuts infinites de la tècnica moderna, l'arxiver va parant boca com un badoc. La comoditat ha accentuat, sobretot en arxius mitjans i petits, la tendència a considerar la immediata digitalització de les fotografies com la solució a tots els problemes, una opció que encanta determinats professionals i que, sobretot, enlluerna alguns polítics. Recordo haver llegit o escoltat en alguna ocasió que la millor preservació que es pot fer d'un fons documental és la que es deriva de l'aplicació lògica i proporcionada que un arxiu fa dels seus recursos naturals. El que en llenguatge popular en diríem no allargar més el braç que la màniga.

No ens cal precipitar. Enfundem les mans en guants de cotó, agafem les fotografies, traiem-los-hi la pols amb cura amb un pinzell suau, guardem-les planes en caps de cartró neutre, i agafem-nos el temps necessari per reflexionar i aprendre la millor manera d'afrontar el tractament arxivístic de les fotografies que tenim entre mans. M'atreveixo a plantejar un grapat de qüestions que, si més no, hauríem de tenir en compte abans de fer cap pas que pugui ser irreversible.

a) Ens cal detectar l'existència real a la població d'un patrimoni documental fotogràfic

És cert que en principi tota població amaga un cert volum de patrimoni documental dispers per infinitat de cases particulars, que sovint és reconegut com a tal per la família que el posseeix, però no és gaire normal que aquesta mateixa família entengui que algunes de les fotografies familiars que guarda també formen part d'aquest patrimoni documental. No ens serà difícil convèncer els propietaris

—de les fotografies gairebé sempre en té cura la mestressa de la casa— que ens presti una determinada fotografia amb l'excusa d'una exposició, però no ens posarà fàcil poder disposar de l'àlbum fotogràfic familiar per detectar i registrar l'abast exacte del seu contingut. Si hem d'anar a una casa a buscar una fotografia, inventem-nos qualsevol excusa per veure tot l'àlbum familiar.⁵ Si arribem al convenciment de l'existència d'un patrimoni fotogràfic que ens cal preservar, les accions que haurem de portar a terme hauran d'estar basades en l'interès iconogràfic d'aquestes fotografies i no en els valors primaris de l'artefacte. Dit d'una altra manera, per a un arxiver ha de ser infinitament més important preservar el contingut documental de la fotografia que no pas posar-se la medalla d'haver aconseguit la donació de vint daguerreotips per al seu fons. Un arxiu no pot ni deu assumir les funcions de museu de la fotografia.

b) Quina és la nostra formació professional per encarar-nos amb el patrimoni fotogràfic

No és la meua intenció posar en dubte la capacitat professional dels arxiviers, sinó simplement constatar que també som posseïdors del defecte humà que es deriva de la ignorància: la manca de reconeixement de les pròpies limitacions. Recordo una anècdota —ben real, per cert— que m'explicava un fotògraf professional sobre un aficionat local a la fotografia que cada pocs mesos li demanava una càmera fotogràfica nova més bona —més cara, volia dir—, perquè l'anterior no li feia les fotografies com ell s'imaginava. Desconeixia el subjecte que l'autor de les fotografies era ell i no la màquina.

Quan ens plantem davant d'una col·lecció fotogràfica, abans d'iniciar-hi cap actuació concreta, cal que ens interroguem sobre quin és el nostre grau de coneixements del món en què ens volem posar. Saber l'autor, quan aquest consta a la fotografia, és molt fàcil. Identificar la imatge ja costa una mica més, i de rebot se'ns pot complicar la datació. Mirar el dors no és una banalitat, és una necessitat. A poc a poc la descripció de l'artefacte que tenim a les mans se'ns anirà complicant, i ens adonarem que les tècniques emprades en els distints procediments fotogràfics són molt variades, i que no sempre resulta tan fàcil la seva identificació com els manuals semblen indicar. La ignorància farà que acabem instal·lant les fotografies defectuosament i que adoptem solucions que moltes vegades resulten irreversibles. El desconeixement no ens pot exculpar de les barbaritats que tots podem cometre.

Sortosament, com molt bé ha puntualitzat Rafael Torrella:

La posició de gran part dels guardadors del patrimoni historico fotogràfic avui dia ha variat notablement. Ja s'entén la necessitat de conservar el suport tant com la informació, d'investigar sobre les tècniques històriques i de

cercar els materials idonis per a la conservació.⁴

c) De quins recursos humans disposa l'arxiu per dedicar-los a aquest servei

Resulta bastant normal que els arxius locals disposem de recursos humans més aviat escassos, massa sovint insuficients, per mantenir en condicions adequades el fons documental que genera la mateixa institució de què formem part. Hem de saber, per tant, que un fons fotogràfic obert vol una dedicació permanent i molt especial. Una altra cosa ben diferent és la dedicació que ens pot plantejar una col·lecció tancada, quines necessitats poden ser analitzades i determinades a priori. Ja sé que moltes vegades no depèn de nosaltres decidir sobre la necessitat o no del servei. La majoria ens el trobem al damunt i hem de procurar sortir-ne ben parats. Una bona manera de tenir temps per dedicar-lo al fons fotogràfic és l'organització prèvia d'un bon sistema de gestió documental en el procediment administratiu de la institució. D'aquesta manera ens estalviariem molt del temps que dediquem al tractament de la documentació administrativa.

d) Sobre els recursos econòmics naturals de l'arxiu

A vegades resulta molt fàcil caure en la temptació de proposar l'aprovació d'una dotació econòmica extraordinària que comporti una gran inversió inicial. Tot comença amb la redacció d'un projecte llamener que basa les seves virtuts en l'obtenció d'una bona ressonància mediàtica. El projecte s'aprova, es fa la inversió prevista, però no s'ha mesurat adequadament que per mantenir en plena vitalitat aquell projecte es necessita una dotació econòmica anual que no pot ser absorbida pel pressupost natural de l'arxiu. El servei s'anirà apagant amb el pas dels dies i el projecte quedarà encallat irremeiablement, i possiblement mai més se'n senti a parlar. Posem per cas un projecte de digitalització, que necessita d'una important inversió inicial en la maquinària adequada. Imaginem-nos que ja la tenim instal·lada a l'arxiu, però que no ens han dotat dels recursos humans bàsics per tractar les imatges. Si passa el temps i aquella digitalització no s'efectua d'una forma ràpida i molt meditada prèviament, aquella maquinària no ens servirà de gran cosa i quedarà obsoleta al cap de quatre dies.

És molt millor, per tant, treballar amb els recursos ordinaris encara que siguin minsos. A la llarga són molt més profitosos. Tot i això no podem descartar un projecte ambiciós si ens garanteixen els recursos que n'assegurin la continuïtat.

e) Quina demanda ciutadana hi ha

Però fins i tot el projecte més fantàstic quedarà en res si no hi ha la necessitat real per part dels ciutadans de tenir el servei que s'hi proposi. La darrera moda consisteix a penjar a la xarxa una web de qualsevol cosa. El cas és

tenir-la, i sobretot poder-la anunciar. Que després les visites a la web siguin més aviat escasses, nul·les o de simples curiosos, tant li fa, això ja no interessa a ningú. Anem a pams. No podem esmerçar els nostres esforços en el tractament arxivístic d'una sèrie documental que fa vint anys que ningú consulta, i en canvi tenir sense inventariar un fons sobre el que hi ha demanda contrastada. Amb els fons fotogràfics hem d'aplicar les mateixes normes que aplicaríem a la resta de la documentació.

Ara bé, també podria donar-se el cas que la manca de demanda fos deguda al desconeixement de l'existència del fons. Aleshores el tema és substancialment diferent, i haurem d'encaixar una part dels nostres esforços a donar a conèixer la nostra existència entre la població i a explicar-los quins són els nostres serveis.

f) Quin tipus d'usuari tenim

Aquesta no és una reflexió en absolut gratuïta, sinó que ens ha de servir per definir quina mena de tractament hem de donar a les fotografies que tenim. Si el nostre fons és susceptible de ser consultat per conservadors o fotògrafs és molt probable que aquests mostrin més interès en qüestions relacionades amb la tècnica i els procediments fotogràfics o el tipus de suports, per exemple, que no pas en el contingut iconogràfic, en canvi aquest estarà més vinculat a les sol·licituds dels historiadors, els editors o els periodistes. També hem de saber distingir entre l'usuari que tracta la fotografia com un mer element decoratiu de la seva publicació, i aquells que donen a la fotografia el tractament específic de font d'informació com ho farien amb qualsevol document escrit. No és aquest el moment d'entrar en el debat sempre obert de l'escàs ús que els historiadors fan de la fotografia com a font d'informació, però em sembla bastant evident que els investigadors no saben com afrontar l'ús d'un fons fotogràfic que en el seu tractament arxivístic no hagi tingut en compte aquesta funcionalitat de la fotografia.

g) Quina formació té l'usuari

L'usuari d'arxiu està habituat a tractar un determinat tipus de documentació, i quan necessita tractar altres tipologies en què no hi té pràctica sovint es mostra com a perdut i reclama l'auxili de l'arxiver. Aquest fet s'accentua quan el material per ell desconegut que ha de consultar és fotogràfic. Mireu de fer-ne una prova. Suposem que us demanen fotografies sobre la primera visita del president Tarradellas a la vostra població –només reculem vint anys–. Poseu-ne unes quantes a l'abast de l'usuari sense cap mena de descripció, i veureu com, en general, li costa d'anar més enllà del reconeixement del president. Amb això vull dir que amb un document escrit tothom s'hi veu en cor de dir-hi la seva, d'interpretar-lo, perquè aquest ja s'explica per si sol. En canvi el document fotogràfic, com que gairebé sempre s'ha utilitzat com un mer element il·lustratiu de farciment o de decoració,

no el sabem interpretar. Necessitem que algú abans ens l'identifiqui, ens en digui l'autor, ens el dati, ens en faci una descripció detallada i objectiva, ens expliciti les mides, el tipus de suport, el procediment de positiu, etc. A vegades fins i tot t'agradarien que els diguessis què és el que no surt a la imatge fotogràfica.

Epíleg

Sortosament en els darrers anys la situació del patrimoni fotogràfic documental al nostre país ha millorat notablement. S'ha multiplicat la bibliografia existent, i la formació de molts arxivers està a anys llum de la fosca travessia del desert que vàrem haver d'afrontar deu anys endarrere. Però això no ens ha de fer creure que les dificultats s'han esvaït. Tot el contrari. Ara més que mai hem de demostrar-nos que som capaços de tractar el patrimoni fotogràfic, i el documental en general, de la manera més exquisida possible. Sé que això no sempre depèn de nosaltres, els arxivers, però m'agradaria que ben aviat les paraules publicades per Joan Boadas fa poc més de tres anys, en un article absolutament recomanable, ens resultessin a tots una afirmació estrafolària i fora de lloc:

Lamentablemente en el campo de la gestión del patrimonio asistimos con demasiada frecuencia al nacimiento de servicios predestinados a una corta existencia o, en el mejor de los casos, a verse sometidos a una vejez prematura en el sentido de ver limitada su rentabilidad debido a la absoluta falta de previsión inicial en lo que se refiere a las necesidades humanas y materiales.⁵

JEP MARTÍ BAIGET

Director de l'Arxiu Municipal de Valls

Notes

- 1 FUENTES DE CIA, Àngel. "Conceptos básicos para la preservación de colecciones fotográficas". A: *Manual para el uso de archivos fotográficos. Fuentes para la investigación y pautas de conservación de fondos documentales fotográficos*. Santander: Aula de Fotografía. Universitat de Cantàbria; [Madrid]: Ministeri d'Educació i Cultura, Direcció General del Llibre, Arxius i Biblioteques, 1997, pp. 115-140.
- 2 VICENTE I GUITART, Carles. "Els arxius d'imatges a Catalunya. Balanç i perspectives". A: *La imatge i la recerca històrica. Ponències i comunicacions. Jornades de debat entorn del valor artístic i documental del patrimoni en imatge*. Girona: Ajuntament de Girona, 1990, p. 7.
- 3 Crec que pot ser d'utilitat l'experiència que estic portant a terme des de l'Arxiu Municipal de Valls, i que he explicat àmpliament en el treball final del Màster d'Arxivística, organitzat a la Universitat Rovira i Virgili, amb el títol "Estratègies per a la localització i la recuperació del patrimoni fotogràfic en una ciutat mitjana: la localització de l'obra fotogràfica de Pere Català i Pic com a exemple".
- 4 TORRELLA, Rafel. "Prefaci". A: MESTRE I VERGES, Jordi. *Identificació i conservació de fotografies*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1997, p. 3.
- 5 BOADAS I RASET, Joan. "La gestión del patrimonio fotográfico: algunas consideraciones", *AABADOM* [Oviedo] (octubre-desembre de 1995), pp. 4-7.